

5.- Literaturari buruzko Sofisten eta Platonaren ideiak

1.- Sofistak

Arrazionalistek kritikatu zuten olerki homerikoek benetako EGIA ez zeukatela. Beraz, orain bi aukera irekitzen dira: 1) zer den eta non dagoen EGIA hori, Platon egingo duen bezala, ohartzea; 2) hori ez egitea eta, sofistak egingo dituzten bezala, beste Egia-mota batzuk onartzea.

Egia esan, V. mendean K.a., jada Klazomenas-eko Protagoras-ek pentsatzen zuen EGIA aurkitzea zerbait oso zail eta, beharbada, ezinezko eta guzti zela. EGIA hori zegoela onartzea bai hura ez egitea hain legezkoa zen, bere iritziz. Funtsean, Protgoras-ek gizakiak bere egia sortzen duela pentsatzen zuen. Beharbada, gizon bakoitzaren egia hau ez zen onena. Hala ere, hiri demokratikoen testuinguruan, egia hori erabilgarria zen gainerako pertsonak konbentzitzeko. Hori lortzeko, era limurtzailean hitz egitea ezinbestekoa zen eta, horretarako, beharrezkoa zen hizkuntza ondo erabiltzea eta sentimenduak hitzekin sortzen ikastea. Nahiz eta gutxi Protagoras-en doktrinen gainean jakin, lehen gramatika izan zela esan dezakegu, arazorik gabe. Hala ere, literaturaren ikuspuntutik, Leontinos-eko Gorgias-en pentsamenduak interesa gehiago dauka.

Normalean, hiri greziar desberdinetako trantsizio demokratikoak patroï berari jarraitzen dio: 1) fase aristokratikora izaera populistako tirania (diktadura) jarraitu ohi du; 2) tiranoek boterea galtzen dute eta herriak botere hori irabazten du hura demokrazia itxuran antolatzeko. Jakin behar da bitarteko tiraniek bidegabekeriak ekartzen dituztela (lur-desjabetzea, adibidez) geroagoko fase demokratikoan konpondu behar direla.

Hau Sizilian gertatu zen. Ondorioa judizio-kopuruaren gehikuntza handia izan zen tiranian galdutako lurak berreskuratzeko. Azaletik, jakin behar da judizioak zirela demandatuak eta eskatzaileak epaile-epaimahaiak taldearen aurrean eman behar zituzten diskurtso bana. Beraz, bietako trebeena, hau da, hobeto hitz egiten zuena, epaileak konbentzitzen zituen eta, ondorioz, auzia irabazten zuen. Horrela gauzak, Tisias-ek eta Córax-ek

lehen erretorika-eskola Sizilian sortu zuten. Han, ikasleek diskurtso limurtzaileak gezurretatik aurrera idazten ikasten zuten edo, bera dena, egia indibidualetik aurrera. Gorgias eskola horretako ikaslerik distiratsuena izan zen.

Gorgias Atenas-era iritsi zen V. mendean K.a. eta, erretorika-eskolarik ez zegoela ikusterakoan, berea irekitzea erabaki zuen. Ikasleen arreta irabazteko eta bere metodoaren eraginkortasuna frogatzeko, kaleko konferentziak ematen zituen, defendaezina babestuz edo erasoezinari erasoz. Egia esan, barne egun batean gauza bat babesten zuen eta, hurrengo egunean, erasotzen zion. Harekin, pertsonak limurtzeko ahalmena inongo EGIARIK ez zela errotzen erakusten zuen. Beraz, pertsonak konbentzitzeko, hizlari trebeak menderatu behar zuen diskurtsoak eraikitzeke eta une bakoitzerako egokiak diren hitzak aukeratzeko teknika.

Horrela gauzak, Erretorikaren ikuspuntutik Gorgias-en ideiak garrantzitsuak dira. Kontua da bere Poetikaren gaineko ideiak interesgarriak ere bai direla. Nahiz eta ziur ez izan, antza denez, Gorgias-ek hitzarmen bat idatzi zuen antzerkiari buruz. Ziur asko, Atenaseko antzokietan, Gorgias-ek gauza asko ikasi zituen sentimenduen eta literaturaren arteko erlazioaren gainean. Nolanahi ere, Gorgias-ek dio poesia ἠδονή-tako (plazerreko) fikzio transmititzailea dela. Haren iritziz, olerkariaren zeregina engainatzea da eta ikusle burutsuaren zeregina, literaturaren plazerraz gozatzeko, engainatzea uztea da. Beraz, olerkariaren zeregina itxurazko mundua berezko logikarekin eraikitzea da eta ikusle burutsuaren zeregina hura osoki gozatzeko emozionalki mundu horretan nahastea da. Hau Historiako "heterocosmos" literarioko eta egile-ikusle arteko kooperazioko lehen aipamena da.

Gorgias-etik aurrera, egon ziren bere irakaskuntzak transmititu zituzten beste sofista asko: Hipias, Prodiko, etab. Haiek lehen liburutegiak bildu zituztenak izan ziren eta, hizkuntzaren sekretuak gazteei, beti nahiko diruren truke, erakutsi zizkietenak. Egiaz, goiko irakaskuntzako lehen irakasleak kontuan har ditzakete eta, horregatik, errespetua merezi dute. Hala ere, gaur egun, bere izena erdeinuzkoa gertatzen da eta hau Platonen lanen ondorio da.

2.- Platon

Zaharren artean, deitu zion Platoni "FILOSOFIA", bere EGIAREN bilaketa nekaezinagatik. Zentzu honetan, Platon eskola bateko zuzendaria izan zela jakin behar da. Horren ondorioz, sofistak bere lehiakideak ziren. Platonek sofistei beti erasotzen die, hauek EGIAREN eta MORALAREN garrantzia ukatzen zutelako. Bere irakaskuntzak adierazteko, Platonek elkarrizketa asko idatzi zituen. Testu hauetan, bere eroiak (Sokratesek) hitz egiten zuen eta hura bezala pentsatzen ez zuten lehiakideak garaitzen zituen.

Esan behar da, arretaz irakurtzen badira, elkarrizketa hauek funtsik gabeko eta, barne, kontraesanekoak haien artean gertatu ohi direla. Hau ondorio da elkarrizketa bakoitzak bere autonomia duela, legatu jarraituaren parte izateko pentsatuta ez zeudelako. Horregatik, bere elkarrizketetan, behin kontzeptu berak gauza bat eta, beste aldi batzuetan, beste bat esan nahi ditu. Nolanahi ere, Platonen pentsamendua aberatsa eta konplexua da.

3.- Platonen pentsamendurako sarrera

Platonek pentsatzen du, mundu honetatik harantz, dagoela LOGOSA (egiazko funtsak) bizi izandako leku bat: IDEIETAKO MUNDUA. Aitzitik, mundu sentibera, hau da, gure mundua, FENOMENIKO leku bat da. Beraz, mundu sentiberan ideien itxurak (FENOMENOAK) eta ez berezko IDEIAK ikusten dira soilik. Horregatik, ezinezkoa da, IDEIEN ezaguerara ez bagara heltzen, ezer jakitea.

Mundu sentiberaren ezagueran geratzen bagara, sofistak egiten dituzten bezala, izango dugu soilik iritzia (*doxa*), IDEIEN itxuran oinarrituta; hala ere, ezaguera handira (*episteme*-etara) heldu nahi badugu, orduan, IDEIETAKO MUNDUraino aurrera egin behar dugu, IDEIAK bere garbitasun guztian begietsi ahal izateko. Ezaguera horretara heltzeko, DIALEKTIKA praktikatu behar da, hau da, buruko gogoeta, itxurengatik engainatzea utzi gabe. Horregatik, Platonen Akademian, soilik MATEMATIKAK ikasten zituen, gogoeta praktikatzeko diziplina egokia zela pentsatzen zuelako.

Artean eta literaturan pentsatuz, esan behar da Ideietako Munduko funtsen barruan Platonek bat nabarmentzen duela: EDERTASUN-aren ideia. Nahiz eta bere funtsa mundu sentiberan ez egon, EDERTASUNA ia bere garbitasuna guztian ikustea posiblea da gure munduan: EDERTASUN-aren ideia nabari egiten da zerbait ederrak jotzen gaituenean. Horrela gauzak, ideia horrek Ideietako Munduaren eta Mundu Sentiberaren arteko zubi naturala da.

4.- Artea eta literatura Platonen pentsamenduan

Arteaz eta literaturaz hitz egiteko orduan, kontzeptu gakoa MIMESIS-a (IMITAZIOA) da. Kontzeptu honek sustraitze ONTOLOGIKOA du eta zaharren ikuskera ESTETIKOA eta SORTZAILEA mantentzen du.

Dakigunez gero, Platonek mundu sentiberan agertzen den guztia IDEIEN itxura akastuntzat hartzen du. Bada ondo, hau bera bestela adieraz daiteke: mundu sentiberaren errealitateak Ideietako Munduko funtsak imitatzen ditu era akastunean. Orain, esan behar da Platonek errealitate sentiberaren erreproduzio natural bezala artea ulertzen duela. Orduan, arteak ez du hartzen Ideietako Munduaren errealitatea, baizik eta soilik mundu sentiberako itxurak. Beraz, artea gauzetako funts handiko kopia akastuneko kopia akastuna da. Horrela gauzak, arteak ez du balio ERREALITATEA ezagutzeko, baizik eta soilik ERREALITATE-aren itxura. Bada ondo, arte-nozio hau literaturari aplikatzeko modukoa da.

Kontuan hartu behar da, Platonen garaian, literatura (Homero, batez ere) jokatzeko zuen umeen eta gazteen heziketako paper garrantzitsua. Jakina, Platonen ustez, arrazionalistak esan zituztenez gero, olerkiak moralgabetasunez beteta zeuden. Gainera, antzokiak, zeinen ospea handitzeari uzten ez zion, frogatzen zuen fikzio literarioengatik liluratzea erraza zela eta, horren ondorioz, antzokiaren plazer atsegina ikerketaren ahalegin gogorra baino nahiago izatea.

Arrazoi hauengatik, Platonek bere Errepublika Idealaren olerkariak botatzen ditu. Bai noski, zigor honek eragiten du soilik poesia hutsalera eta ez tipo erlijiosoko poesia sozialera (jainkoen himnoak, batez ere). Bestalde, Platonek aitortzen du mitoak (ipuinak) erabilgarriak direla umeen

irakaskuntzarako, laguntzen dielako oraindik ulertzeko gai ez diren gauzak ulertzen. Kasu honetan, ezinbestekoa da, txar guztia kentzeko, ipuin horien moraltasuna ikustea.

Lege-etan, zeinetan Errepublika errealeko arau aplikagarrien gainean hitz egiten duen elkarrizketan, olerkarien kontrako iritzia leuntzen da. Testu honetan, Platonek literaturaren beharra aitortzen du gizartearen barruan. Hala ere, eskatzen du ZENTSURAK literaturaren balio etikoa kontrola dezala, gazteek gauza desegokirik ez dezatela ikas.

5.- *Enthousiasmós*

Bere arrazionalismoa gorabehera, Platonek giza bizitzako jainkoen parte-hartzea posiblea dela beti pentsatzen du. Horregatik, filosofoak errespetu handia erakusten du orakuluengatik eta aztiengatik, pertsona hauek jainkotasunarekin harremanetan sartzeko eta, horrela, jakite profetikora heltzeko, gai direlako. Platonek ideia hau ematen dio literaturari, *Ion* elkarrizketan, jainkotasunak inspiratutako olerkariaren irudia errespetatu behar dela baieztatzen duenean. Urriak dira olerkari hauek, "Jainkoaz betetzeko" (ENTHOUSIASMOS) gai direnak, hala ere, agertzen direnean, ezagutu eta entzun behar dira. Nolanahi ere, jainkotasunak emanda egoterakoan, olerkari hauek ezin dute moraltasunaren aurkako olerkirik idatzi.

6.- Neoplatonismoa. Plotino (III. K.o.)

Platonen ideiek, bere eskolak transmitituta, eragin handikoak izaten jarraituko dute pentsamendu paganoa barruan ia milurteko batean zehar. Hala ere, bere irakaskuntzetatik aurrera doktrina berriak sortu zituena egon zen. Pentsamendu platonikoaren berriztatze mugimendu hau "neoplatonismo" deitzen da eta bere irudi gakoa Plotino (*Eneadak*) da. Plotino-k oso ideia interesgarriak ditu artearen eta literaturaren gainean.

Plotino-ren ustez, artea jaiotzen da artista batek, pertsona bereziak (*enthousiasmós*), IDEIAK begiesten dituenengan. Beraz, artistak funtsezko IDEIAK begiesteko gai dira. Hala ere, artistak ez dira ikusmen hori era

perfektuan IRUDIKATZEKO gai. Nahiz eta hau bakoitzaren ahalmenaren mendean egon, IDEIA ezin izango da inoiz IRUDIKATU bere osotasunean, LOGOS-a material ezin delako eduki.

Beraz, Plotino-k pentzatzeko duen artea (eta literatura) bi partetan garatzen den prozesutik jaiotzen dela: 1) KONTENPLAZIOA, hau da, IDEIA bere buruan ikusten duen artistaren esperientzia; 2) IRUDIKAPENA, hau da, IDEIA gauzatzeko egintza akastuna. Nolanahi ere, garrantzitsua da, Plotinoren ustez, artea IZATEAREN ezaguerarantz gidatzen duen bidea dela. Horregatik, artea duindu behar da.